

26.-27. Mart/March 2021.

GLOBALIZACIJA I SUVERENITET NACIONALNE DRŽAVE

Prof. dr. Edin Ramić, e-mail: e_ramic@hotmail.com

Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku, Bosna i Hercegovina

Doc.dr. Ismet Šabotić, e- mail: saboticismet@gmail.com

Pregledni članak

Sažetak: Rad pokazuje da je globalizacija izrazito kompleksna pojava, koju nije moguće posmatrati na jednodimenzionalan način, već da je riječ o pojavi koju obilježavaju brojne kontroverze, koje se onda očituju i kroz pokušaj vrijednosne ocjene. Rad donosi spektar razmišljanja vodećih teoretičara današnjice o dosezima i implikacijama globalizacije, pozivajući se kako na one prosudbe koje su afirmativne, do onih koje globalizaciju posmatraju kao vrijednosno vrlo upitnu pojavu. Proces globalizacije izaziva promjenu tradicionalnih shvatanja mnogih područja, a u strogo društvenom značenju izaziva radikalne promjene u našem doživljaju politike, prava, uprave, te savremene privrede.

Ključne riječi: globalizacija, suverenitet, nacionalna država, paradigma, politika, pravo, uprava.

GLOBALIZATION AND SOVEREIGNTY OF THE NATIONAL STATE

Abstract: The paper shows that globalization is an extremely complex phenomenon, which can not be monitored on the one-dimensional way, but it is a phenomenon marked by numerous controversies, which are then reflected through the attempt to value judgments. The work presents the spectrum of thinking leading scholars today about the achievements and implications of globalization, referring to those judgments are affirmative, do those globalization viewed as a value very questionable phenomenon. The process of globalization causes a change in the traditional understanding of many areas, and strict social sense provokes radical changes in our perception of politics, law, administration, and the modern economy.

Keywords: globalization, sovereignty, national states, paradigm, politics, law, administration.

UVOD

Za malo koju pojavu na prelazu iz XX u XXI stoljeće, možemo utvrditi da je tako široko elaborirana, kao što je riječ o globalizaciji. Takva ekstenzivnost pojma, po definiciji, podrazumjeva i određene kontroverze strukturnih obilježja samog pojma, tako i nesuglasice oko stvarnih dosega uticaja tog fenomena na druge društvene, prirodne i tehničko-informacijske pojave. Ukoliko se želi autoritativno i argumentovano govoriti o globalizaciji, treba metodički upozoriti na potrebu interdisciplinarnog pristupa toj temi, koja po samorazumijevanju isključuje svaku jednostranost i jednoznačnost. Riječ je o kompleksnoj pojavi koja zbog svojih brojnih konotacija i shvaćanja kao procesa, zaslužuje tzv. holistički ili cjeloviti pristup.

Misao o povezanosti svega što postoji nije inače bila nepoznata ni starim Helenima, što se očitovalo kod Demokrita i njegovu učenju o homeomerijama. Nestanak totalitarnog komunističkog poretka, obilježen simboličnim rušenjem berlinskog zida 1989. godine, ponukao je neke od najpoznatijih političkih filozofa 20. stoljeća, poput F. Fukuyame da zaključe kako je došlo do "kraja historije", jer je liberalna politička misao ostala jedini i dominantni politički svjetonazor. Umjesto vladavine istrošenog komunističkog mita koji je afirmisao budućnost kao temeljnu dimenziju vremena unutar koje se ima dogoditi utopijski projekt, čini se daje došlo vrijeme kada se svijetu trebalo ponuditi nešto posve drugo, tj. nametnuti novi pojam koji će poput virusa zaraziti cijeli svijet, a to je globalizacija, koja se temelji na vladavini Interneta i tehnologijskom optimizmu, kakav svijet do sada nije poznao.

Ideologijski mit o komunizmu, zamijenjen je dakle, govorom o dosezima "tehnologijskog uma" kojemu ima malo toga ravnog u ukupnoj svjetskoj historiji i koji ruši naše tradicionalne predodžbe o politici, pravu, upravi, kulturi, ekologiji itd. Dolazi, dakle do radikalnog preobražaja dotadašnjih paradigmi u nove paradigmatičke obrasce mišljenja. Po svojim implikacijama globalizacija je revolucionarna, a posebno u svom aspektu medijsko-komunikacijskog sažimanja svijeta, koji se slikovito rečeno pretvara u "džepni mobitel".

Naprijed izrečeni sudovi podliježu i svojoj kritičkoj valorizaciji, pa se može govoriti da globalizacija otvara puno novih pitanja i problemskih sklopova, koji nisu isključivo pozitivno vrednovani, nego se otvara prostor i za vrlo polemičnu i kritičku prosudbu njenih stvarnih domaćaja. U tom smislu, jedno od najintrigantnijih pitanja jest ono o odnosu globalizacije i nacionalne države, odnosno pojma suvereniteta, koji se već nekoliko hiljada godina figuriše kao neupitna oznaka modernih država. Zadaća je ovoga rada, dakle prozboriti o suodnosu naznačenih pojmova, jer su i kontestacije unutar ovog relata između brojnih teoretičara političko-pravne misli jako naglašene.

Pojam i definicija globalizacije

Danas postoje brojni pristupi i brojne odrednice pojma globalizacije. Prije nego što se referiramo na te definicije, čini se potrebnim odgovoriti na upit, je li globalizacija neka posve nova pojava, ili je ipak riječ o starom problemu koj je iznova kontekstualiziran?

Odgovor na ovo pitanje nije jednostavan, no prije bismo bili skloni govoriti o globalizaciji kao starom pojmu koji je prvenstveno zahvaljujući zavidnoj razini sofisticirane informacijsko-komunikacijske tehnologije, smišljen kao nešto sasvim novo. Raspon tematskog interesa za globalizaciju izrazito je širok i obuhvata područje politologije, sociologije, prava, uprave, privrede, kulture, tehnologije, komunikacija, ekologije pa sve do teologije. Uglavnom, pozivajući se na M. Castellsa, mogli bismo reći kako je vrijeme u kojemu živimo, vrijeme tzv. "obaviještene zbunjenosti", jer je savremeni pojedinac zatrpan mnoštvom nepreglednog informacijskog materijala, koji stvara haotično i zbrkano stanje, uz koje je globalizacija moguća samo uz uvjet zamašnog potiskivanja regulacije i nije je uvijek moguće racionalno nadzirati. Pritom se kao najčešći sinonimi pojma globalizacije spominju pojmovi poput "mondijalizacija", "amerikanizacija", "mekdonaldizacija", "internacionalizacija" itd.

Po mišljenju nekih autora, rasprava o globalizaciji izdiferencirala je tri temeljna stajališta: neoliberalno, reformističko i radikalno. Za neoliberalne - ukidanja državnih ograničenja koji sputavaju kretanje novca, dobara, usluga i kapitala, dakle inzistira se Nozickovim rječnikom na tzv. "minimalnoj državi". Reformisti pak zagovaraju, cijeli niz različitih političkih mjera za promicanje pozitivnih i suzbijanje negativnih potencijala kapitalizma. Radikalisti su dvoznačni: jedni su za zaustavljanje globalizacije pa su po naravi stvari tradicionalisti. Drugi su pak za globalizaciju na pretpostavkama kritičke raščlambe jednodimenzionalnog napretka.¹⁰¹ Prije definicije pojma globalizacije, treba nedvosmisleno ukazati na njenu karakteristiku multidimenzičnosti, te je jasno teorijski distingvirati od pojma globalizma. Kao najznačajnije teoretičare i poznavatelje procesa globalizacije možemo spomenuti autore poput Albrowa, Bečka, Castellsa, Giddensa, Helda, McGrowa, Friedmanna.

Ulrich Beck drži da "globalizacija podrazumijeva procese od kojih je posljedica ta da transnacionalni akteri, njihove šanse za moć orijentacije, identitet i mreže potkopavaju nacionalne države i njihov suverenitet i međusobno se povezuju".¹⁰² Isti autor definiše i pojam globalizma. Po njegovom sudu "globalizam označava shvatanje da svjetsko tržište izgurava ili zamjenjuje političko djelovanje, odnosno ideologiju vladavine svjetskog tržišta, ideologiju neoliberalizma."¹⁰³ Globalitet podrazumijeva da već odavno živimo u svjetskom društvu (to jedruštvo rizika) i to u smislu da predodžba zatvorenih prostora postaje fiktivna. Nijedna zemlja, nijedna skupina ne može se zatvoriti pred drugom. Svjetsko društvo razumijeva raznorodnost bez jedinstva. S tim u vezi, Beck smatra da su sljedeći razlozi neopozivosti

¹⁰¹ Kalanj, Rade (2001.): Tri stajališta o globalizaciji, (pr.) Meštrović, Matko: Globalizacija i njene refleksije u Hrvatskoj, Ekonomski institut, Zagreb, str. 203.

¹⁰² Beck, Ulrich (2003.): *Što je globalizacija*, Biblioteka Novi poredak, Vizura, Zagreb., str. 24.

¹⁰³ Ibidem, str. 24.

26.-27. Mart/March 2021.

globaliteta: Rastuća interakcijska gustoća međunarodnog djelovanja, rast moći transacionalnih koncerna; Informaciono – tehnološka revolucija; Univerzalni zahtjevi za ljudskim pravima; Bujice slika globalnih kulturnih industrija; Policentrična svjetska politika; Pitanje globalnog siromaštva; Globalno uništavanje okoliša; Transkulturalni sukobi na jednom mjestu.

Globalitet označava činjenicu da ništa što se dešava na našoj planeti nije tek lokalno odeđeni događaj, već da svi izumi, pobjede i katastrofe pogađaju cijeli svijet, a mi svoj život i djelovanje, svoje organizacije i institucije moramo preorjentisati i reorganizovati po osnovi „lokalno-globalno“¹⁰⁴.

Beck utvrđuje da na planu politike dolazi do zamjene „industrijske moderne“ u tkz „refleksivnu modernizaciju“, kao potpuno novu paradigmu djelovanja. U Drugoj moderni probijaju se nove formacije političkog koje možemo objasniti kao „novu srednjovjekovnost“. To znači da se socijalne i političke veze i identiteti moraju promišljati preklapajući se u pojmovima globalnih, regionalnih, nacionalnih, lokalnih referentnih tačaka i koncepata djelovanja. Novo svjetsko društvo rizika je neopozivo, multidimenzionalno, policentrično, kontigentno, političko. Pojam rizičnog društva znači da prošlost gubi svoju determinacijsku moć za sadašnjost. Na njeno mjesto stupa budućnost, dakle nešto nepostojeće, fiktivno. Pokušavajući odgovoriti na pitanje šta je globalizam, D. Rodin utvrđuje sljedeće: „Nipošto rezultat primjene ozbiljenja, implementacije kapitalizma, tehnopola, povjesti čovječanstva i nacionalne države na globus, nego globalni susret sa životnim stilovima drugih kultura, dakle kao tezi rezultat kultura, semantičke iritacije drugih kultura. Globalizam je kako neočekivani odgovor ksenofobičnoj o neusmjerljivosti različitih tako i o kolonizirajućem porivu evropske moderne koja je sebe razumjela univerzalistički, kao sudbinu cijelog globusa“.¹⁰⁵

Isti autor nadalje tvrdi da je globalizam oblik napuštanja propalih projekata kakvi su kroz historiju bili kozmopolitizam, eurocentrizam, svjetski kapitalizam i socijalizam.¹⁰⁶ Globalizam predstavlja, dakle proces strukturalno novog razgraničavanja ljudskih tradicija i resursa na globusu: novu preraspodjelu nepredvidivih, stalno novih i promjenljivih resursa, a ne konačnog i zatvorenog prostora. Da bi umirio tradicionaliste, Rodin drži da globalizam stvara preduvjete na temelju kojih ćemo i dalje živjeti na svojim područjima i u skladu sa svojim tradicijama, ali te vrijednosti, po njegovom mišljenju neće imati rang izvora egzistencije, pa time neće izazivati ni egzistencijalne sukobe, netoleranciju i etničku mržnju. Autor tzv. "trećeg puta" u britanskoj politici A. Giddens određuje pak globalizam ovako: "To je intenzifikacija svjetskih odnosa koji međusobno udaljene lokalitete povezuju na takav način da su lokalna zbivanja oblikovana

¹⁰⁴ Ibidem, str.30.

¹⁰⁵ Rodin, Davor (2001.): *Putevi politologije*, Barbat, Zagreb, posebno poglavlje: *Globalizam i nastanak moderne ili nova paradigma*, str.344.

¹⁰⁶ Rodin, Davor (2004.): *Predznaci postmoderne*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb., str. 267.

26.-27. Mart/March 2021.

događajima koji se odigravaju kilometrima daleko i obratno“.¹⁰⁷ Po njegovom stajalištu, globalizacija kao pojava ima nekoliko esencijalnih dimenzija:

- Svjetsko kapitalističko gospodarstvo,
- Sustav nacija država,
- Međunarodnu diobu rada,
- Svjetski vojni poredak,

Giddens priznaje da globalizacija u puno segmenata povećavaju nejednakosti i nepravde unutar svjetskog gospodarstvenog poretka, ali ne možemo iskočiti iz njezinog kolosijeka, jer je ona obilježje našeg sadašnjeg života.¹⁰⁸ Slično njemu i D. Held jedan od vodećih savremenih politologa današnjice definiše globalizaciju kao "proces ili (niz procesa) koji obuhvata preobrazbu prostorne organizacije društvenih odnosa i tranzicije - određenih njihovim opsegom, intenzitetom, brzinom i učinkom - stvarajući transkontinentalne tokove i mreže djelovanja."¹⁰⁹

Held i McGrew apostrofiraju nekoliko stajališta oko kojih posebno dolazi do nesuglasica između globalista i njihovih oponenta, a to su:

- a) oko same koncepcije: skeptici ili oponenti tvrde da je riječ o internacionalizaciji i regionalizaciji, a ne globalizaciji; globalisti vide modeliranje svijeta putem ekstenzivnih i intenzivnih tijekova koji premrežuju regije i kontinente,
- b) za skeptike nositelji moći su i dalje nacionalne države, dok globalisti vide eroziju državnog suvereniteta i otklon od nacionalnih država, te rast multilateralizma,
- c) skeptici ili tradicionalisti vide uskrснуće nacionalnog identiteta, dok globalisti ukazuju na pojavu globalne kulture i na njezinu hibridizaciju,
- d) tradicionalisti govore o novom imperijalizmu kroz regionalizaciju, dok globalisti govore o globalnom informacijskom kapitalizmu, transnacionalnom gospodarstvu i novoj globalnoj diobi rada,
- e) skeptici upozoravaju na rastuću diobu između Sjevera i Juga, dok globalisti inzistiraju na rastućoj nejednakosti unutar i između društava, te ukazuju na slom stare hijerarhije,

¹⁰⁷ Giddens, Anthonv (1990.): *The Consequences of Modernity*, Stanford California, Stanford University Press, str. 64.,

¹⁰⁸ Ibidem, str. 64.

¹⁰⁹ Giddens, Anthonv- McGrew, Anthonv- Goldblatt, David-Perraton, Jonathan (1999.). *Global Transformations- politics, economics and culture*, Cambridge, Polity Press, England, str. 98.

26.-27. Mart/March 2021.

f) skeptici se zalažu za međunarodno društvo država, jer politički sukobi između država i dalje egzistiraju; nasuprot, globalisti zagovaraju nastanak multilateralne globalne vlade, globalno civilnog društva, globalne politike.¹¹⁰

T. Friedmann shvata globalizacijski proces kao izrazito dinamičan. Moguć je domašaj oko cijelog svijeta, dalje, brže, dublje i jeftinije nego ikad prije i to tako to tako da to izaziva i snažne reakcije onih kojima je taj novi sistem bio nepoznat ili ih je jednostavno potisnuo i zaobišao. Globalizacija je po njemu određena nekim svojim tehnologijama, kompjuterizacijom, minijaturizacijom. Globalizacija znači neporecivu integraciju tržišta, nacionalnih država i tehnologija do sada neviđenog stepena i to tako da je sada pojedincima, preduzećima i državama digitalizacijom, satelitskim komunikacijama, optičkim vlaknima i Internetom.¹¹¹

Friedmann je važan analitičar globalizacije, i utoliko što je u njegovom globalizacijskom rječniku nezaobilazan i termin "lokalizacije". Zdravom globalizacijom ovaj autor drži sposobnost neke kulture da kada se susretne s drugim snažnim kulturama prihvati uticaje, koji se prirodno uklapaju u nju i mogu je na neki način obogatiti, nadalje, da se odupre stvarima koje su joj strane i da na odgovarajući način razvrsta stvari u kojima se, iako su drugačije, može uživati kao takvima.¹¹²

Z. Mlinar kaže da "globalizacija ne razumije raspad lokalnih svjetova života s njihovim tradicionalnim lokalnim strukturama u okolini, tim prije stupa s njima u međudnos u smislu lokalizacije ili glokalizacije. U društvenim znanostima koristi se i drugačija terminologija kao npr. deteritorijalizacija i reteritorijalizacija".¹¹³

R. Robertson ipak drži da se globalizacija kao ideja odnosi na smanjivanje svijeta, ali i na istovremeno jačanje svijesti o svijetu kao cjelini. Autor drži da je savremena sociološka analiza "svijeta" započela eksplicitno šezdesetih godina 20. stoljeća. Ovaj autor smatra da ono što danas nazivamo globalizacijom je bilo u centru analitičkih radova društvenih teoretika 19. stoljeća i to Comte-a, SaintSimon-a i Marx-a.¹¹⁴

¹¹⁰ Held, David-McGrew, Anthonv (2000.): *The Great Globalization Debate: An Introduction*, zbornik Held, David-McGraw, Anthonv (ed.): *The Global Transformations Reader*, Cambridge Polity Press, str. 46.

¹¹¹ Friedman, L. Thomas (2003.): *Lexus i maslina*, Izvori, Zagreb., str. 2.

¹¹² Ibidem, str. 242.

¹¹³ Mlinar, Zdravko(2004): *Lokalno in globalno s sociološkega in antropološkega zornega kota*, Družboslovne razprave, Letnik, XX, Br. 46-47/2004., Fakulteta za družbene vede, Univerze v Ljubljani

¹¹⁴ Robertson, Ronald (1999.): *Globalizacija kao problem*, zbornik (ur.) Milardović, Anđelko: Globalizacija, Pan Liber, Osijek-Zagreb-Split, str. 62.

Historija globalizacije

Početak globalizacije u savremenom smislu možemo tražiti s pojavom prve industrijske revolucije početkom XIX. stoljeća, kada zbog naglih tehničkih i tehnoloških izuma i novosti dolazi do sve većeg povezivanja svjetske privrede. Sam proces globalizacije uticao je na različite političke, društvene, ekonomske i kulturne fenomene kao što su i ti isti fenomeni (npr. modernizacija i stvaranje modernih nacionalnih država) uticali na sam proces globalizacije. Globalizacija se naročito intenzivira nakon Drugog svjetskog rata i početkom upotrebe informatičke tehnologije, budući da sama informatička tehnologija omogućava povezivanje nekada geografski vrlo udaljenih područja. Različiti autori na različite načine definišu početak i pojedine faze globalizacije kao političkog, ekonomskog i kulturnog procesa.

Na historijski aspekt globalizacije ukazuje Malcom Waters kada kaže da je „globalizacija proces s početka historije, da pojačava svoje efekte od toga vremena, ali da ima iznenadno i nedavno ubrzanje“.¹¹⁵

Roland Robertson vremensko-historijski put globalizacije dijeli u pet faza – embrionalna faza traje od ranog XV. do sredine XVIII. stoljeća, početna od sredine XVIII. stoljeća do 1870-tih godina, oponašajuća traje od 1870-tih do sredine 1920-tih godina, borba za hegemoniju kao četvrta faza globalizacije traje od sredine 1920-tih do kasnih 1960-tih godina i na kraju peta faza, ona neizvjesna koja počinje u kasnim šezdesetim godinama prošloga stoljeća.¹¹⁶ Ako se dakle, na globalizaciju gleda unazad, može se reći da su neki njeni oblici postojali još u davnoj historiji, a da je do snažnog ubrzanja došlo nakon velikih plovidbi i otkrića novog svijeta.

Prvi koji su iskoristili mogućnosti bezgraničnog prenošenja informacija bili su oni koji su se bavili novcem i kapitalom. Globalna tržišta su ponajprije bila finansijska tržišta. Radilo se na izumu novih i složenijih instrumenata kao bi kapital bio dostupan tamo gdje je za njega postojao interes i, s druge strane, kako bi se posrednicima sa što manje rizika osigurala povećana dobit. Prekasno se otkrilo da se uklanjanje granica neograničenih informacija može koristiti u negativne, destruktivne svrhe. Cvjetanje trgovine drogama u cijelom svijetu, vezano je uz globalizaciju, djelovanje mafije prošireno je na cijelu Evropu, trgovanje ljudima doseglo je takve brojke koje prelaze sva historijska iskustva s robovlasništvom, a naposljetku se pojavila i globalizacija terorizma. I to je globalizacija. Ona označuje tačku u kojoj se nada iz devedesetih pretvorila u strah. Velika mogućnost novih snaga pretvorila se u prijetnju. Dakle, u političkom kontekstu devedesete se godine ipak mogu uzeti kao važan početak – uz sve snažnije tehnološke tendencije povezivanja i ubrzani razvoj komunikacijskih sistema.

¹¹⁵ Waters, Malcom, *Globalization*, London, 1998., str.4

¹¹⁶ Robertson, Robert: *Globalization*, London 1998., str.58.

26.-27. Mart/March 2021.

KONCEPT SUVERENITETA I TEORIJE O SUVERENOSTI

Općenito se može reći da postoji jedinstveno stajalište u političko – pravnoj nauci, koje daje otac doktrine suvereniteta Jean Bodin.¹¹⁷ Svoja već klasična stajališta o tom pojmu, on je iznio u svom glasovitom dijelu „Six livres de la republique“ (*Šest knjiga o republici*). Neki njegovi tumači kažu da je djelo sažetak svega onoga što je Bodin napisao o državi. Bodinov pojam suverenosti preuzima rimskopravne kategorije *maiestas* i *imperium*.

Svoje osnovne teze o suverenosti Bodin izvodu u prvoj knjizi i to u VIII. poglavlju. Za njega je „suverenost apsolutna i trajna vlast neke republike koju Latini nazivaju „maiestas“, Talijani „segnoria“. Apsolutno je suveren onaj, ko iznad sebe ne priznaje nikoga osim Boga. Vladar nipošto nije podložan vlastitim ni zakonima svojih prethodnika, već svojim razumnim i pravičnim sporazumima i to takvima čije je poštovanje, općenito ili pojedinačno na korist podanicima.¹¹⁸ Neki interpretatori Bodinove misli drže da je pojam suverenog vladara već sasvim jasno sadržan u Ulpijanovoj tvrdnji: „Princeps legibus solutus est“.¹¹⁹

Država je za Bodina od Boga dat poredak te u tom smislu u X. poglavlju prve knjige o republici, on kaže: "Budući da na svijetu nakon Boga nema ničega većeg od suverenih vladara te budući da ih je on postavio kao svoje namjesnike da upravljaju nad drugim ljudima, potrebno je pripaziti na njihova svojstva kako bi se njihovo veličanstvo poštovalo i cijenilo potpunom poslušnošću, a o njima se slušalo i govorilo uza sve počasti: naime, onaj ko prezire vlastitog suverenog vladara prezire i Boga čija je vladar ovozemaljska slika i prilika".¹²⁰

Shodno tome, vladar koji je slika i prilika Božja, ne može nekoga od podanika učiniti jednakim sebi, a da se time njegova vlast ne dokine, smatra Bodin. Iz svega proizilazi da je monarhija najpotpunija inkarnacija načela suverenosti, što je anticipacija proglašenja monarhije državnim idealom. Tumači Bodinovog učenja o suverenosti smatraju da taj nauk ne treba precijeniti, budući da "suverenost nije jedina oznaka državnosti nego samo jedna uz princip *droit gouvernement i comiminate*."¹²¹ Bodinovo učenje o suverenosti imalo je velike odjeke na djela iz toga razdoblja (druga polovina XVI. stoljeća), a od autora vrijedi posebno izdvojiti De Bezea i njegovo djelo "Du droit des magistrats sur leurs sujets" ("O pravu državnih službenika nad njihovim podanicima") iz 1575. godine, te Hotmana (Franco Gallia) iz 1573. godine.

Jedan od najboljih poznavatelja teorije suverenosti H. F. Hinslev utvrđuje da pojam suverenosti izostaje sve do momenta dok postoji tzv. "segmentarna država", ili barem dotle dok ravnoteža između države i njenih segmenata, između središta i ostalih nositelja moći nad kojima je ono imalo tek ograničenu kontrolu, nije prevagnula u korist središta u toj mjeri da je to omogućilo pretvaranje segmentarne u unitarnu državu i stapanje nekoliko hijerarhijskih segmenata u

¹¹⁷ Denzer, Horst (1998.): Bodin, u Maier, Horst-Rausch, Horst-Denzer, Horst, : *Klasici političkog mišljenja*, Golden marketing, kn. 1., Zagreb., str. 265.

¹¹⁸ Bodin, Jean (2002.): *Šest knjiga o republici*, Politička kultura, Zagreb., str.38.

¹¹⁹ Šimonović, Ivan (2005.): *Globalizacija, državna suverenost i međunarodni odnosi*, Narodne novine, Zagreb., str. 16.

¹²⁰ Bodin, Jean (2002.): *Šest knjiga o republici*, Politička kultura, Zagreb, str.53.

¹²¹ Denzer, Horst: *Klasici političkog mišljenja*, Golden Marketing, knj.1., Zagreb, str. 278.

26.-27. Mart/March 2021.

jedinstvenu društvenu hijerarhiju. U tom smislu Hinslev kaže da je "pojava države kao oblika vladavine obavezan, mada ne i dovoljan uvjet za koncepciju suverenosti. Zajednica i njena vlast moraju biti dovoljno odvojene, a to su samo onda kada vlast poprima oblik države, prije nego što koncepcija suvereniteta postane relevantna. Dakle, samo kada zajednica priznaje državu, a država zajednicu, može se raspravljati političkoj moći u terminima suvereniteta".¹²² Tumačeći problematiku suvereniteta, I. Krbek utvrđuje da je moderna država djelo renesanse. Posebno su se samostalne talijanske gradske države ugledale na grčki polis. Po Krbeku je teorija suvereniteta snažno nabujala u drugoj polovici XVI. stoljeća zbog političkih potreba države novog vijeka koja se emancipirala od unutrašnjih i vanjskih slabosti srednjovjekovne države. Teorija suvereniteta nastaje, dakle kao refleksija na nedostatke srednjovjekovne države. Po Krbekovom shvatanju u XVI. stoljeću izraz suveren se iz komparativa pretvara u superlativ.

Komentarišući Bodinovu koncepciju suverenosti, Krbek smatra daje riječ o teoriji suvereniteta apsolutnog monarha, tako da se radi o monarhijskom, a ne državnom suverenitetu. U odnosu na državnu suverenost s međunarodnog gledišta znači da država ne smije biti podvrgnuta ničijoj stranoj vlasti, a s unutarnjeg gledišta uzvisuje se nad svim domaćim pojedincima, njihovim asocijacijama ili organizacijama. Po tome ne bi suverenitet značio samo državnu vlast, već svojstvo te vlasti koja ne dopušta podređivanje nekoj stranoj vlasti, a prema domaćim vlastima smatra se najvišom.¹²³ Klasična teorija suvereniteta po Krbekovom mišljenju poistovjećuje suverenitet s državnom vlašću, pa državne funkcije, odnosno oblike državne vlasti uzima kao sadržaj suvereniteta. Tako se monarhijski suverenitet kao i narodni suverenitet (monarhomasi, Rousseau) konfundiraju s državnim suverenitetom. Po Krbeku najviša vlast može postojati samo prema unutra dok je u odnosu prema vani posrijedi državna nezavisnost. Čim bi se u zajednici naroda uzvisila neka država da bi dominirala nad drugim državama, ove bi izgubile suverenitet.¹²⁴

Suverenitet predstavlja u međunarodnom pravu svojstvo subjekta međunarodnog prava na temelju kojeg on ima vlast da naređuje osobama na svom području, na temelju kojeg je nezavisan od svake druge vlasti, slobodan u odlučivanju, a također ima najvišu vlast nad osobama i stvarima na određenom području. I V. Ibler vidi ograničenost takvog shvatanja suverenosti, pa kaže, da se iz ukupnosti suverenih prava mogu neka od njih odvojiti, subjekt ih se može ugovorno odreći. U tom smislu suverenost nije nedjeljiva..¹²⁵ Mnogi ozbiljni analitičari međunarodnog javnog prava smatraju da je Westfalski mir od 24. oktobra 1648. godine, a kojeg su zaključile vodeće zemlje Evrope, čime je završen tridesetogodišnji rat između katoličkih i protestantskih zemalja, rodno mjesto, stvaranja *ius publicum europaeum*, odnosno međunarodnog prava. Njegovi utemeljitelji bili su teoretičari prava i filozofi, poput F. Suareza (1548.-1617.), H. Grotiusa (1583.-1645.), S. Pufendorfa (1632.-1694.), a kasnije im se pridružuje i slavni I. Kant sa svojom teorijom "vječnog mira".

¹²² Hinsley, H. F. (1992): *Suverenitet*, August Cesarec, Zagreb., str. 127.

¹²³ Krbek, Ivo (1965.): *Suverenitet*, RAD, JAZU, knjiga 339., Zagreb., str. 7.

¹²⁴ Krbek u svoje dvije knjige o suverenitetu, koje su još neprevladane u hrvatskom pravu, razvija sveobuhvatnu obradbu tog pojma.

¹²⁵ Ibler, Vladimir (1987.): *Rječnik međunarodnog javnog prava*, Informator, Zagreb., str. 307.

26.-27. Mart/March 2021.

Više je nego očito da dolazi do radikalnog otklona od klasičnog razumijevanja mjesta i uloge međunarodnog prava. Kondenzirano rečeno klasično međunarodno pravo počinje na sljedećim pretpostavkama:

1. Subjekt međunarodnog prava su nacije, odnosno nacionalne države kao sudionice strategijske igre međunarodnih odnosa,
2. Države uživaju stvarnu neovisnost i djeluju autonomno prema vlastitim preferencijama,
3. One se brane od opasnosti i garantuju sigurnost građana i slijede vlastite interese,
4. Svako može sklapati koalicije sa svakim u interesu povećanja lične moći i sigurnosti.

Normativni sadržaj klasičnog međunarodnog prava počinje na fikciji o jednakom statusu suverenih država koji se zasniva na racionalnom priznanju subjekata međunarodnog prava.¹²⁶ Nova paradigma međunarodnog prava ili tzv. idealistička tendencija prati tendenciju prerastanja nacionalne države u novi svjetski poredak, ili svjetsku republiku koja stvara internacionalni pravni poredak, koji omogućava prebacivanje prava građana s nacionalne na internacionalnu razinu. Inovativna jezgra te ideje je konzekventno preoblikovanje međunarodnog prava, novo redizajniranje iz prava država u pravo svjetskoga građanina kao pravo individualizma.¹²⁷

Monizam i pluralizam

Postoje dva bitna teorijska pristupa konceptu suvereniteta glede Evropske zajednice i nacionalnih država:

1.) Prvi je daljnje podržavanje ideje apsolutnog i jedinstvenog suvereniteta. Unatoč svim promjenama, države članice posjeduju suverenitet u tradicionalnom smislu ustavnog i međunarodnog prava. Države i dalje imaju ulogu „gospodara ugovora“ („*masters of the treatise*“).

2.) Drugi je ideja kako u Evropi više nema suverenih država. Prema ovom pristupu, pojam suvereniteta treba odbaciti jer ne odgovara novoj društvenoj zbilji, a i kroz povijest je pokazao svoju štetnost, bivajući uzrokom velikih svjetskih ratova.

Međutim, ovim pristupima mogu se uputiti ozbiljni prigovori.

Ako prihvatimo prvo gledište, evropsko pravo možemo tumačiti kao međunarodno pravo koje uređuje odnose između suverenih država uz primjenu načela *pacta sunt servanda*. Europska unija, kao i ostale međunarodne organizacije, izvodi sve svoje ovlasti od država članica. Ovlasti i funkcije međunarodnih organizacija ograničene su i određene njihovim osnivačkim ugovorima. Međutim, s vremenom je Evropska zajednica prošla proces proširenja tijekom

¹²⁶ Posavec, Zvonko (2004.): *Dileme međunarodnog prava: između nacionalizma i kozmopolitizma*, Politička misao, vol. XLI, br.4. str. 113. Za razumijevanje pozicije prava u globalizacijskim vremenima vidi i tekst Pavčnik, Marijan: *Pravo in globalizacija*, Pravnik, let.60., št.4-6/2005., str. 271.- 276., Ljubljana.

¹²⁷ Ibidem, str. 116.

26.-27. Mart/March 2021.

kojega je pravilo „prenesenih ovlasti“ praktično nestalo. Ovaj pristup odbacuje ili umanjuje važne odluke Evropskog suda pravde (u daljnjem tekstu Evropski sud), koji je svojom aktivističkom praksom oblikovao europsku nadnacionalnu integraciju, i Evropske komisije, koja je pak osiguravala da pravna pravila vezana uz tržište budu primijenjivana na jednoobrazan način. Bitan doprinos transformaciji prvobitno zamišljenog funkcioniranja evropskog pravnog sistema dao je Evropski sud, i to preko provokativnih pravnih tumačenja aktuelnog pravnog i političkog konteksta, što je u konačnici dovelo do realizacije praznih deklaracija o prijenosu nacionalnog suvereniteta. Prema jurisdikciji Evropskog suda, pravo Evropske zajednice je „novi pravni poredak“, a taj se pravni poredak ne može poistovjetiti niti s međunarodnim pravom niti s pravom država članica, ali uživa prvenstvo nad pravima država članica. Drugom se pristupu može prigovoriti da odbaciti koncept suvereniteta znači zanemariti njegovu središnju ulogu koju od XVI. stoljeća ima u pravnoj i političkoj nauci te u političkim raspravama. Za suverenitet je, kao i za druge pojmove u društvenim znanostima, svojstvena tzv. „dvostruka hermeneutika“: koncept nije samo tumačenje svijeta, već je i samo tumačenje postalo dijelom svijeta. Suverenitet je toliko ukorijenjen u našoj političkoj i pravnoj misli da njegovo promijenjeno značenje, odnosno eventualno napuštanje u suvremenom svijetu, zahtijevaju detaljno teorijsko razmatranje. Stoga u akademskim raspravama sve više prevladava mišljenje prema kojem koncept suvereniteta ne treba odbaciti ili ga prestati braniti i podupirati. Međutim, treba ga preobličiti da bi se prilagodio novim izazovima, a to se može najuspješnije napraviti pomoću inačice onoga što se označilo kao ustavni pluralizam. Ova inačica predstavlja napuštanje dihotomije između zadržavanja i odbacivanja koncepta suvereniteta.

Ustavni je pluralizam, kao dio općenitijeg pravnog pluralizma, postao naročito popularan, ali istovremeno i kontroverzan model za opisivanje isprepletenih evropskih pravnih sistema, koji klasični, na državu usredotočeni modeli pravnog sustava ne mogu obuhvatiti. Savremene okolnosti traže napuštanje jedinstvenog i apsolutnog suvereniteta. U novom svjetskom poretku države više nisu jedina mjesta gdje možemo pronaći suverenitet, već postoji mnoštvo izvora prava i moći. Ustavnim pluralizmom označava se supostojanje autonomnih ustavnih poredaka u istoj političkoj i pravnoj zajednici i na istom teritoriju. Odnos između njih treba biti heterarhijski, a ne hijerarhijski. Jedan od teoretičara koji su oblikovali teoriju ustavnog pluralizma je i Neil MacCormick. Prema MacCormicku, razvitak događaja u Evropi dovodi u pitanje standardne pozicije u pravnoj teoriji, poput suvereniteta i suverene države. On ističe da smo svjedoci prijelaza iz „suverenih država“ u „postsuverene države“ te predlaže alternativni pogled na politiku i pravo u postsuverenom svijetu. MacCormick ne dovodi u pitanje samo suverenu državnost nego je i velik dio njegove analize usmjeren protiv monizma u pravnoj teoriji, protiv „neumoljive povezanosti prava sa suverenitetom i državom“.¹²⁸ Teorija pravnog monizma ili pravnog etatizma nastoji cjelokupno pravo svesti na državno pravo, što dovodi do marginalizacije međunarodnog prava, običajnog prava i crkvenog prava.

¹²⁸ MacCormick, Neil (1993), „Beyond the Sovereign State“, *Mod. L. Rev.*, 56: 1-18, str. 1

26.-27. Mart/March 2021.

Jedan od najznačajnijih zagovornika monizma je Hans Kelsen, tvorac čiste teorije prava, koji nastoji utemeljiti pravnu nauku na novim osnovama, lišenu natruha drugih nauka ili nenaučnih pristupa. Kelsen se protivi poimanju države kao prirodne realnosti i suvereniteta kao realne prirodne činjenice, te državu poistovjećuje s pravnim poretkom, a suverenitet određuje kao svojstvo pravnog poretka. „Suveren je samo onaj pravni poredak koji nije „sadržan“ ni u jednom drugom pravnom poretku i to jer se ne može izvesti ni iz jednog drugog pravnog poretka, tj. suveren je samo cjelokupan poredak koji sve druge obuhvaća kao djelomične poretke, što znači da je suverena samo država kao pravni pojam i to ako se podudara s cjelokupnim pravnim poretkom“.¹²⁹

Kelsen zastupa jedinstveno ili monističko shvaćanje pravnog poretka, jedinstvo općeg pravnog poretka i poredaka pojedinih država te odbacuje mogućnost postojanja dva sustava potpuno različitih i neovisnih normi, koji se ne nalaze ni u kakvom odnosu koji bi upućivao na neko jedinstvo. Dualizam međunarodnog prava i državnog prava je nemoguć jer se s jednog te istog stajališta razmatranja oba poretka ne mogu spoznati kao važeća. Odatle slijedi da odnos između međunarodnog i državnog prava uključuje ili hijerarhijski odnos između poredaka ili njihovo zajedničko podvrgavanje nekom trećem poretku. Kelsen ističe da ta druga mogućnost ne postoji zbog nepostojanja trećeg poretka koji se nalazi iznad „obaju koordiniranih poredaka" i podjednako ih obuhvaća kao djelomične poretke. Evropska integracija narušava hijerarhijsko razumijevanje prava. Različiti pravni poretki mogu koegzistirati bez dovođenja u opasnost neovisnosti bilo kojeg od njih.

Ulazak u eru postsuvereniteta

MacCormick postavlja pitanje: ima li danas u Evropi suverenih država. U tu svrhu elaborira nove i stare definicije suvereniteta. Prvo, pravi razliku između pravnog i političkog suvereniteta. Pravni suverenitet definira kao moć stvaranja prava neograničenu pravnim pravilima, a politički suverenitet kao političku moć neograničenu višom političkom moći. Suverenitet je teritorijalan pojam i nije ograničen višom ili koordiniranom (*coordinate*) moći. Kao drugo, MacCormick razlikuje vanjski i unutarnji suverenitet. Suverenitet je uvijek imao dvije različite strane; s jedne strane, suverenitet se može vršiti u odnosu na unutarnje poslove, a s druge, u odnosu na vanjske poslove. MacCormick smatra da država ima vanjski suverenitet kad nije podvrgnuta „višoj političkoj moći ili vlasti u odnosu na svoj teritorij“. Iako ove dvije strane suvereniteta mogu biti konceptualno odvojene, one se ne mogu odvojiti u praksi. Važno je istaknuti da Evropska unija nije stvorena postupnim ustupanjem vanjskog suvereniteta država članica, što je karakteristično za federativne države, već su se prijenosi ovlasti odnosili većinom na unutarnje poslove. MacCormick ističe da u Evropi više nema suverenih država. Države članice su putem osnivačkih ugovora prenijele veliki dio svojih suverenih ovlasti na institucije Evropske zajednice te nijedna više nije u mogućnosti proizvoljno regulirati sva područja tradicionalno unutarnje politike. Sama suverenost postaje fragmentirana, a države se

¹²⁹ Kelsen, Hans (2003), *Problem suverenosti i teorija međunarodnog prava*, Beograd, str. 34-35.

26.-27. Mart/March 2021.

više ne mogu ni pretvarati da imaju nadzor nad svojim temeljnim funkcijama: osiguranjem ekonomskog napretka i sigurnosti svojih građana.

ODNOS GLOBALIZACIJE I SUVERENITETA

Svijet u kojem živimo pun je turbulentne dinamike, i u kojem više ništa nema povlašteni osjećaj sigurnosti. Zbog toga različiti autori koriste različite sintagme kako bi opisali savremeno globalizacijsko razdoblje. Beck primjerice koristi pojam "društvo rizika", Castells pojam "umreženo društvo", Gates govori o vladavini "digitalnog nervnog sustava", Alexander i Pal govore o pojmu "digitalne demokratije" itd. Uglavnom, barata se impersonalnim i tehnologiziranim pojmovima, kako bi se oslikala bit modernog trenutka. No, bez obzira na to kojom sintagmom označavali moderno doba, nedvojbeno je da mu temeljni pečat daju globalizacijski procesi koji su neosporno na djelu i koji radikalno restrukturišu i redefinišu naša tradicionalna shvatanja politike, prava, uprave, privrede, kulture, informacija itd. Zato nam se čini akcidentalnim, iako ne i sasvim zanemarivim problem oko kojeg se također spore brojni analitičari globalizacije, a on se svodi na upit, „je li globalizacija posve nova društvena pojava, ili je riječ o staroj temi stavljenoj u jedan novi kontekst, obilježen prije svega munjevitim i galopirajućim rastom informacijske tehnologije? U tom smislu, potisnuto je u drugi plan pitanje pravih početaka globalizacije, pa tek na razini opšte informacije kažimo da raspon mišljenja o počecima globalizacije, ide od neolitika, pa kasnije preko izuma pisma i kotača, do onih mišljenja, koja smatraju da prave izvore globalizacije treba tražiti u vrijeme kolonijalnog i imperijalnog prodora zapadnih zemalja u područje novog svijeta, dakle konac XV. i početak XVI. st. koje mišljenje zastupa I. Wallerstein, pa do onih teoretičara koji početke globalizacije vezuju uz tzv. "belle epoque" od 1870.-1914. godine. Ili onih teoretičara koji u Internetu vide pravi agens globalizacije. Bilo kako bilo, nedvojbeno je da živimo u svijetu koji je prožet snažnom interferencijom svega što jest. To se očituje u postojanju svjetskog informacijskog sistema, uspostavi globalnih obrazaca konzumerizma, njegovanju kozmopolitskih životnih stilova, svjetskim natjecanjima poput Olimpijskih igara, svjetskih prvenstava u različitim sportovima, jačanju svjetskog turizma, otklonu od suvereniteta nacionalnih država, rastu militarističkog sistema i prepoznavanju širine ekologijske krize, razvoju spoznaje o zdravstvenim problemima poput AIDS-a, širenju koncepta ljudskih prava, složenoj međurazmjeni između svjetskih religija.¹³⁰

Dakle, globalizacija pokazuje mnoge svoje manifestne oblike koji se očituju u svim porama savremenog društvenog života. No, globalizacija nije samo, i nije isključivo vrijednosno pozitivna pojava. Uz nepobitne pozitivne strane, koje se pokazuju prije svega u medijsko-komunikacijskom području i digitalnoj brzini prenošenja znanja, koje postaje dostupno i siromašnijim dijelovima čovječanstva, ona sa sobom nosi i čitav niz vrijednosno negativno konotiranih posljedica. S tim u vezi Castells utvrđuje da "istovremeno kriminalne aktivnosti i organizacije tipa mafije, širom svijeta, također su postale globalne i informacijske, pružajući

¹³⁰ Marshal, Gordon (ed.)(1998.): *Globalization, globalization theory*, in A Dictionary of Sociology, Oxford University Press., str. 258.

26.-27. Mart/March 2021.

sredstva za stimulaciju mentalne hiperaktivnosti i zabranjenih želja, uz bilo koji oblik ilegalne trgovine koji zahtijevaju naša društva, od naprednih oružja do ljudskog tijela".¹³¹ Baš zbog spomenutih negativnih tendencija, nastaju i značajni protivnici globalizacije, kao što su Greenpeace, Amnesty International, radnički pokreti (posebno u zemljama Latinske Amerike), feministički pokreti, različite nevladine organizacije, ukratko nastaje novo svjetsko civilno društvo, odnosno prepoznatljiv antiglobalistički tabor. Već smo utvrdili da je globalizacija radikalan odgovor na tradiciju, zapravo njezino rušenje. Urušavaju se i tradicionalna porodica, tradicionalna škola, tradicionalno shvatanje kulturnih obrazaca, privrede, politike, etike, religijskih svjetonazora itd. Nestaje stari aristotelski nazor o čovjeku kao društvenom biću, i prelazi se u područje jednog krajnjeg liberalnog liberalizma i njegovog slavljenja individue, koja živi svoj život, po svom izboru, odijeljena od drugih bliskim i neposrednim doticajima. U kontekstu ove rasprave, posebno nas zanimaju utjecaji globalizacije na području politike i prava, te uprave, i privrede.

Promjene u temeljima nacionalne države

Dok jedna, čini se vrlo respektabilna skupina autora koju čine prije svega zagovornici procesa globalizacije i koja govori o nastanku novoga "svjetskog globalnog društva", a koju čine autori poput Bečka, Giddensa, Helda i drugih, smatra da nacionalna država gubi svoj temelj postojanja i kredibilitet, pa se suverenitet radikalno mijenja, odnosno slabi, dotle postoje i brojni autori koji argumentovano govore o tome da globalizacija ugrožava nacionalnu državu i suverenitet, ali da to nipošto ne znači i njihov kraj. U novom društvenom okružju javlja se novi sistem moći, kojeg obilježava pluralizam izvora vlasti i moći, pri čemu je država-nacija, samo jedan od tih aktera. Castells kaže da u savremenim društvima, bit politike, njenu organizaciju, procese i političko vodstvo, uobličuje logika svojstvena medijskom sistemu, a posebno elektronskim medijima. Neki drugi autori poput E. Grandea smatraju da "transnacionalni režimi politike ne nadomještaju nacionalnu državu (njihova funkcionalnost, ovisi o kooperacijskoj sposobnosti djelovanja nacionalnih država".). Isti autor drži da nacionalna država još uvijek posjeduje velike prostore djelovanja kao što su ekonomska, socijalna i ekološka politika. Drži kako globalizacija nije imala prevelikog uticaja u zemljama kao što su Holandija i Švicarska, koje imaju značajne institucijske prilagodbe.

Među najznačajnije kritičare koncepta globalizacije i one koji su suspekti kada je riječ o nestanku nacionalne države sa svjetske političke pozornice, svakako spadaju i autori poput P. Hirsta i G. Thompsona. Oni zaključuju da politička i građanska identifikacija na nacionalnoj razini ostaju nužni i za buduće. Smatraju da će glavna uloga demokratske države kao posjednika teritorija biti "regulisati svoje stanovništvo i dati nam definitivan i jedinstven međunarodni legitimitet time što ga predstavlja". Ovi autore tvrde da će uloga države *pro future* kao izvora vladavine zakona postati još bitnija. Naime, proširi li se međunarodno privredno, ekološko i društveno upravljanje, povećat će se uloga međunarodnih zakona. No, međunarodni zakon ne može funkcionisati bez nacionalnih država. Stoga Hirst i Thompson zaključuju da

¹³¹ Castells, Manuel (2000.): *Uspón umreženog društva*, Golden marketing, Zagreb, str. 38.

26.-27. Mart/March 2021.

"država kao izvor i provoditelj pravila ostaje najbitnijom za internacionalnu privredu i društvo".¹³² Osim značajnih promjena koje globalizacija ima na političko-pravnom području, treba upozoriti i na značajne mijene do kojih dolazi u okviru privrednog područja. Međutim, i u tom tipu diskursa postoje vrlo izražena nesuglasja, pa čak i dijametralno oprečna stajališta. Po Castellsovim riječima, dolazi do promocije Internet galaksije, koja određuje strateške determinante poslovnog svijeta. Internet poduzetnici su ljudi jednodimenzionalnog pogleda na svijet: dok se bogate na tehnologiji i obožavaju novac bježe od društva, a njihov dodir sa svijetom kakav jest slabi. Oni su istovremeno i umjetnici i proroci i pohlepnici. Castells koristi pojam mrežnog preduzeća za koje kaže da "nije ni mreža preduzeća, ni mrežna organizacija u poduzeću. Ono je zapravo fleksibilno djelovanje ekonomskih aktivnosti, izgrađenih oko projekata koji se provode pomoću i putem mreža različitog sastava i porijekla: mreža jest preduzeće".¹³³ Bit e-poslovanja je interaktivna mrežna veza proizvođača, potrošača i dobavljača usluga utemeljena na Internetu. Nova ekonomija pokreće vrlo osjetljivo tržište koje finansira visokorizične inovacije što se nalaze u samom temelju visokog rasta produktivnosti. S tim u skladu "novi obrazac društvenosti u našim društvima karakteriše mrežna individualnost".¹³⁴ Dovodeći u relaciju problem suverenosti i informacija, ovaj autor primjećuje da je suverenost države oduvijek počivala na nadzoru informacija, a taj se nadzor počeo polako, ali sigurno urušavati. Zbog globalnog karaktera Interneta, najsnažnijim vladama je potrebno djelovati zajednički, stvarajući novi globalni prostor održavanja poretka. Čineći to, te su države zapravo gubile suverenost, budući da su morale dijeliti moć i slagati se o zajedničkim standardima regulacije, te su i same postale mreža regulacijskih i redarstvenih ustanova, zaključuje Castells. Posebnu težinu za razumijevanje novih tokova koje globalizacija izaziva u gospodarstvenom području, imaju nesumnjivo radovi dvojice švedskih ekonomista A. Barda i J. Soderquista. Oni smatraju da s Internetom na scenu stupa tzv. netokracija ili stručnjaci u području informacijskog znanja i internetizacije. S tim u svezi oni utvđuju da "napretci u razvoju tehnologija digitalne interakcije koja postaje pretežnim komunikacijskim medijem, predstavljaju paradigmatiku promjenu".¹³⁵

I L.Edvinsson misli da je u području privrede došlo do promjene paradigme, utoliko što smo "prešli s ekonomije koju su pokretale opipljive stvari, proizvodi stvari, na ekonomiju koju pokreću neopipljive ideje, koncepti, apstrakcije".¹³⁶ Tradicionalna organizacija preobražava se, dakle u učeću organizaciju u kojoj su menadžeri, naučnici i dizajneri, a ne nadzornici i nadglednici, oni koji vode glavnu riječ. Nekoliko je ključnih vrijednosti koje moraju krasiti novi tip vođe organizacije: poštenje, empatija, timski rad, suosjećanje i stalno nastojanje da bude vrijedan povjerenja svojih klijenata. Nova perspektiva vođe jest da bude spreman

¹³² Ibidem, str. 293

¹³³ Castells, Manuel (2003.): *Internet galaksija. Razmišljanja o Internetu, poslovanju i društvu*, str. 8.

¹³⁴ Ibidem, str. 197.

¹³⁵ Bard, Alexander- Soderqvist, Jan(2003): *Netokracija. Nova elita moći i život poslije kapitalizma*, str. 10.

¹³⁶ Edvinsson, Leif (2003.): *Korporacijska longituda*, Differo d.o.o., Zagreb., str. 63.

26.-27. Mart/March 2021.

prihvatiti nesigurnost, dvosmislenost i kompleksnost, koji dolaze iz okoline organizacije. U tom novom poslovnom svijetu sve veću ulogu imaju mladi.

Don Tapscott, također, govori o nastajanju novog oblika privrede koje se rađa na temeljima novog znanja, te posebno apostrofira sljedeće njegove karakteristike: temelji se na znanju, digitalnog je karaktera, okarakterisano je virtualizacijom, po naravi je molekularno, umreženo je, postoje razvijene digitalne mreže, mediji imaju važnu riječ, zasnovano je na inovacijama, masovna proizvodnja prilagođena je individualnom kupcu, konzumenti se uključuju u proizvodni postupak, privreda ima globalni karakter, postoji nesklad između različitih društvenih stratumata.¹³⁷ Jedan od najlucidnijih analitičara procesa globalizacije u njenoj privrednoj dimenziji svakako je slavni ekonomist-nobelovac J. Stiglitz. On drži da je globalizacija izrazito kontroverzna pojava. S jedne strane, ona je smanjila osjećaj izolacije u većini zemalja u razvoju. S druge strane, za mnoge ljude, globalizacija se može opisati kao potpuna katastrofa.¹³⁸ O paradoksima globalizacije i njezinim anomalijama svjedoči i podatak da je kineski model privatizacije izazvao najveće smanjivanje siromaštva u historiji, dok je s druge strane jedan od najvećih porasta siromaštva u jednakom vremenskom periodu, ukoliko se apstrahiraju razdoblja ratovanja i gladi izazvao ruski model privatizacije, u kojemu je kao dominantna skupina izašla mafija, sastavljena od nekadašnje nomenklature i kriminalnog miljea. Posebno je suspektan pogled na globalizaciju kojeg zastupa švicarski sociolog J. Ziegler. Oštrica njegove kritike usmjerena je na vladajuće nositelje globalizacijskih procesa koji "djeluju na temelju konsenzusa iz Washingtona, a kojeg novi gospodari svijeta (MMF, WB i WTO) sugerišu kao osnovu za promjene u tranzicijskim i zemljama Trećega svijeta. Konsenzus iz Washingtona predstavlja skup neslužbenih sporazuma zaključenih tokom osamdesetih i devedesetih godina između glavnih transnacionalnih udruga, banaka, Wall Streeta, američke Federal Reserve bank i međunarodnih finansijskih organizacija. Cilj je washingtonskoga konsenzusa u konačnici, stvaranje tzv stateless global governance (svjetske vladavine bez države - pojam koji su skovali A. Toffler i N. Negroponte).¹³⁹

¹³⁷ Tapscott, Don (1999.): *Dvanaest tema nove ekonomije*, u Globalizacija, pr. Milardović, Anđelko, Pan Liber, Osijek, str. 71.

¹³⁸ Stiglitz, E. Joseph (2004.): *Globalizacija i dvojbe koje izaziva*, Algoritam, Zagreb., str. 174.

¹³⁹ Ziegler, Jean (2003.): *Novi gospodari svijeta i oni koji im se protive*, Izvori, Zagreb., str. 68.

ZAKLJUČAK

Globalizacija je izrazito proturječna pojava. Postoje čak mišljenja po kojima ona u vrijednosnom smislu nije ni dobra ni loša. Oni teoretičari globalizacije koji joj daju vrijednosne ocjene, kreću se u rasponu od glorificiranja tog procesa do ocjene da je riječ o svojevrsnom mitu, te da se radi samo o tome kada će ona doživjeti svoj slom. Jednak je broj razloga da povjerujemo u argumentaciju proponenata globalizacije koliko i njenih oponenta. Osnovna namjera rada bila je propitivanje relacije između globalizacije i suvereniteta nacionalne države, te s tim u vezi upozoriti na neke magistralne transformacije do kojih dolazi u području politike, prava, uprave, privrede, ekologije itd. Kroz čitav rad provijava kao motiv činjenica da globalizacija donosi spektakularne promjene nekih od temeljnih paradigmi, a posebno je naglašen značaj koji globalizacija ima na području tehnološko-komunikacijskog polja, što se očituje u pojavi gotovo trenutnog prijenosa informacije, te umrežavanju svijeta uslijed čega se javlja sugestija da on postaje sve manji i zbijeniji u vremenskom i prostornom smislu. Svijet kao da postaje sve transparentniji. S tim u svezi dolazi do velikog udara na tradiciju i tradicionalne obrasce življenja. Ulazimo u jedno izrazito turbulentno razdoblje ljudske historije koje insistira na diskontinuitetu razvoja. Doba Interneta umjesto poznatih i stoljećima neupitnih skupina, kao što su porodica, narod, država, težište stavlja na individuu, koja postaje temelj budućeg poretka.

No, postavlja se pitanje šta je sa zajednicom, koja se kao ideal društvenog života slavila od helenističke misli na ovamo. Drugim riječima, mogu li izolovani pojedinci umreženi tehnologijom, proizvesti društvo spremno da funkcioniše i garantuje opstanak pojedinca, ali i širih stratuma? Kao što smo utvrdili, umreženo društvo je gotovo impersonalno, depersonalno i visoko tehnološki razvijeno. Stvara se jedan novi virtuelni svijet, paralelan s onim naravnim, koji je po doživljaju često nadmoćan našem tradicionalnom shvatanju svijeta. Čak i najuvjerljiviji reprezentanti globalizacije smatraju da razvoj društva ide u smjeru stvaranja "društva rizika", koje sa sobom nosi neizvjesnost i nesigurnost, bez mogućnosti oslanjanja na standardne obrasce ponašanja. U takvoj situaciji, mijenja se postojeća arhitektura svijeta, nastaju nove paradigme koje se tiču politike, prava, uprave, privrede itd. Dolazi do urušavanja temelja socijalne države, a uz to zapažanje ide i predodžba o nastajanju "kapitalizma bez rada", što dovodi do sve većih društvenih raslojavanja na globalnoj razini.

Kada je riječ o konkretnom suodnosu globalizacije i suvereniteta nacionalnih država, postoji široka lepeza mišljenja, te u njoj veliku kontradiktornost glede budućnosti suvereniteta, kao jednog od temeljnih pojmova politike i javnog prava. Dok nemali broj "globalista" vidi u globalizacijskom procesu kraj nacionalnih država, kao *condicio sine qua non* njenog daljeg razvoja, dotle "tradicionalisti" uvjerljivo govore o tome da država ostaje i dalje referentna tačka i garancija regulacije procesa na društvenoj razini i ubuduće. I dok oba teorijska tabora imaju dovoljno argumenata za dokazivanje svojih teza, čini se da se može utvrditi kako suverenost u

26.-27. Mart/March 2021.

savremenom svijetu gubi ono značenje koje je nekad imala. Integracija svijeta i EU jasno svjedoči da ti integracijski procesi zahtijevaju od savremenih država, naročito onih malih, mahom nastalih u procesu postkomunističke tranzicije, stanoviti odmak od ideala suverenosti, te da je suverenitet sužen i ograničen. Ta okrnjenost suvereniteta rezultat je supremacije liberalne političke misli i konvergencije političkih sustava, te njihove sve veće organske vezanosti uz razvoj sofisticiranih tehnologija, inzistiranjem na pravima čovjeka kao pojedinca, širenjem međunarodnih pravila regulacije, prava i ugovora. S obzirom na sve rečeno, gotovo je nemoguće da u savremenom svijetu mogu postojati zemlje koje bi inzistirale na konceptu "kubanizacije", odnosno izolacije. Da bi kohabitacija savremenih poredaka bila što učinkovitija, postojeće države, objektivno se nalaze u situaciji, da dio svoje suverenosti moraju prenijeti na šire asocijacije, bilo zbog međunarodnog pritiska, najčešće jedine preostale velike sile SAD, bilo zbog uticaja multinacionalnih kompanija, interesa krupnog kapitala, međunarodnih institucija - UN, MMF, WTO, WB, EU, Međunarodnog suda za ratne zločine u Haagu, zatim pravila o prednosti nadnacionalnog prava nad pravima nacionalnih država, itd. Ipak, *summa summarum*, držimo da su i najveći zastupnici globalizacije svjesni činjenice da ona nije ispunila svoje zadaće te da je savremeni svijet obilježen disproporcijama na nekim područjima društvenog života, koje su veće nego ikada u ljudskoj historiji, te da tako polarizovani svijet nije garancija sigurne budućnosti. Država kao institucija koja je prošla brojna iskušenja, čini se da će i u budućnosti igrati značajnu ulogu instrumenta regulacije, jer je malo vjerovatno da uniformnost može pobijediti raznolikost, koja je imanentna i čovjeku i društvu. Castells kao nedvojbeno jedan od najvećih živih autoriteta na području društvene misli čak eksplicite zaključuje da bez obnove porodice kao temeljne društvene jedinice, nema mogućnosti istinskog društvenog napretka. Bez razumnog susreta tradicije i novog na temeljima solidarnosti, ta budućnost niti je moguća, niti održiva.

LITERATURA

1. Asemoglu, D., Robinson A. James (2014.): *Zašto narodi propadaju*, Clio, Beograd,
2. Bard, Alexander- Soderqvist, Jan (2003): *Netokracija. Nova elita moći i život poslije kapitalizma*, Izvori, Zagreb.
3. Beck, Ulrich (2003.): *Što je globalizacija*, Vizura, Zagreb.
4. Bodin, Jean (2002.): *Šest knjiga o republici*, Politička kultura, Zagreb.
5. Castells, Manuel (2000.): *Uspon umreženog društva*, Golden marketing, Zagreb
6. Castells, Manuel (2003.): *Internet galaksija. Razmišljanja o Internetu, poslovanju i društvu*. Informator, Zagreb.
7. Denzer, Horst: *Klasici političkog mišljenja*, Golden Marketing, knj.1., Zagreb.
8. Edvinsson, Leif (2003.): *Korporacijska longituda*, Differo d.o.o., Zagreb.
9. Friedman, L. Thomas (2003.): *Lexus i maslina*, Izvori, Zagreb.
10. Galović, Tomislav (2017.): *Putevima krupnog kapitala i globalizacije*, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka
11. Giddens, Anthonv (1990.): *The Consequences of Modernity*, Stanford California, Stanford University Press

26.-27. Mart/March 2021.

12. Giddens, Anthony- McGrew, Anthony- Goldblatt, David-Perraton, Jonathan (1999.). *Global Transformations- politics, economics and culture*, Cambridge, Polity Press, England
13. Held, David-McGrew, Anthony (2000.): *The Great Globalization Debate: An Introduction*, zbornik Held, David-McGraw, Anthony (ed.): *The Global Transformations Reader*, Cambridge Polity Press
14. Hinsley, H. F. (1992): *Suverenitet*, August Cesarec, Zagreb
15. Ibler, Vladimir (1987.): *Rječnik međunarodnog javnog prava*, Informator, Zagreb.
16. Joseph E. Stiglitz (2009.): *Uspjeh globalizacije*, Algoritam, Zagreb
17. Kalanj, Rade (2001.): *Tri stajališta o globalizaciji*, (pr.) Meštrović, Matko: *Globalizacija i njene refleksije u Hrvatskoj*, Ekonomski institut, Zagreb.
18. Kelsen, Hans (2003), *Problem suverenosti i teorija međunarodnog prava*, Beograd
19. Krbeć, Ivo (1965.): *Suverenitet*, RAD, JAZU, knjiga 339., Zagreb.
20. McCormick, Neil (1993): *Beyond the Sovereign State*, *Mod. L. Rev.*, 56: 1-18
21. Marshall, Gordon (ed.)(1998.): *Globalization, globalization theory*, in *A Dictionary of Sociology*, Oxford University Press.
22. Meštrović, Matko: *Globalizacija i njene refleksije u Hrvatskoj*, Ekonomski institut, Zagreb.
23. Mlinar, Zdravko (2004): *Lokalno in globalno s sociološkega in antropološkega zornega kota*, Družboslovne razprave, Letnik, XX, Br. 46-47/2004., Fakulteta za družbene vede, Univerze v Ljubljani
24. Robertson, Robert (1998.): *Globalization*, London
25. Robertson, Ronald (1999.): *Globalizacija kao problem*, zbornik (ur.) Milardović, Anđelko: *Globalizacija*, Pan Liber, Osijek-Zagreb-Split
26. Rodin, Davor (2001.): *Putevi politologije*, Barbat, Zagreb.
27. Rodin, Davor (2004.): *Predznaci postmoderne*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
28. Rodnik, D. (2012): *Industrijska politika za 21. stoljeće: globalizacija, institucije i gospodarski rast*, Hrvatska gospodarska komora, Zagreb
29. Šimonović, Ivan (2005.): *Globalizacija, državna suverenost i međunarodni odnosi*, Narodne novine, Zagreb.
30. Waters, Malcom (1998.): *Globalization*, London
31. Ziegler, Jean (2003.): *Novi gospodari svijeta i oni koji im se protive*, Izvori, Zagreb.